

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.2\(42\).333057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.2(42).333057)

УДК 130.2:141.3

Ірина Сумченко, Віталія Готинян-Журавльова

МІФ ЯК ФОРМА ПРОЄКТИВНОСТІ:

НЕОКАНТІАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Е. КАССІРЕРА

У статті досліджується філософська інтерпретація міфотворчості в межах неокантіанської концепції Е. Кассієра, де міф розглядається як форма проєктивності – символічна структура, за допомогою якої суб'єкт активно проєктує смисл на реальність, а не пасивно відображає її. Також аналізуються ключові характеристики міфу, такі як його емоційна інтенсивність, наративна структура та метафорична природа. Особливу увагу приділено актуальності концепції Е. Кассієра для аналізу сучасних явищ, зокрема політичної міфології та міфотворчості в цифрову добу, демонструючи її інструментальну цінність для розуміння сучасних символічних структур.

Ключові слова: неокантіанство, філософія культури, міф, проєктивність, цифрова доба, сучасна міфологія, *animal symbolicum*.

У сучасній гуманітаристиці міфологія розглядається не лише як система архаїчних вірувань, а й як форма символічного мислення, що структурує людське сприйняття світу. Ернст Кассієр (1874–1945), видатний німецький філософ неокантіанської традиції, концептуалізував міф як особливий тип символічної форми. Його підхід дозволив переосмислити не лише значення міфологічного мислення, а й його зв'язок із пізнанням, культурою та історією.

Актуальність запропонованої теми полягає у зростаючому інтересі до ролі міфу в сучасному суспільстві, зокрема в контексті політичної міфології, масової культури та колективної свідомості. Концепція Е. Кассієра є важливим інструментом для аналізу цих явищ, оскільки міф у ній розглядається як динамічний процес створення смислів, що продовжується у сучасному світі. В умовах цифрової доби, де інформаційні технології сприяють поширенню нових форм міфотворчості, ідеї Кассієра стають ще більш актуальними. Вони дають змогу аналізувати, як міфологічні структури використовуються у медіа, рекламі та політичній риториці для конструювання нових соціальних реальностей.

Попри багатогранність філософської спадщини Кассієра, теоретичних розвідок вітчизняних авторів, які б містили її аналіз, небагато. Цій тематиці присвячені статті О. Бороденка [Бороденко 2021: 14–18], С. Р. Гаєвської [Гаєвська 2015: 77–83], М. А. Мінакова [Мінаков 2006: 111–122], О. Д. Яценка [Яценко 2019: 7–21].

Метою даної статті є дослідження особливостей тлумачення Кассієром міфології як проєктивної форми людського пізнання та аналіз використання його інтерпретації для аналізу сучасних символічних структур культури.

Кассіер, один із найвидатніших філософів ХХ століття, розробив ґрунтовну концепцію символічних форм, яка стала центральною віссю його філософської системи. Ця концепція дозволила йому вийти за межі традиційного розуміння пізнання і запропонувати новий погляд на культурні феномени, зокрема на міф. Філософія Кассієра глибоко вкорінена в традиції неокантіанства, зокрема Марбурзької школи, основними представниками якої були Г. Коген і П. Наторп. Від неокантіанців Кассієр успадкував ключову ідею про активну, формотворчу роль суб'єкта в процесі пізнання.

Для І. Канта свідомість не є пасивним «дзеркалом», а активно конструє реальність за допомогою апіорних форм чуттєвості (простір і час) та апіорних категорій розсудку (наприклад, причинність, субстанція). Без цих апіорних структур пізнання було б неможливим, оскільки досвід залишався б хаотичним потоком вражень. Об'єктивність пізнання, на думку Канта, забезпечується саме універсальністю цих категорій.

Кассієр пішов далі, розширивши кантівське розуміння апіорних форм. Якщо Кант зосереджувався переважно на категоріях, що лежать в основі наукового пізнання, то Кассієр застосував цей принцип до всіх сфер людської діяльності, включаючи мову, міф, мистецтво, релігію та історію. Для нього ці сфери не є просто відображенням дійсності, а є різними «органами» пізнання, способами, за допомогою яких людина надає сенс світу, організовує свій досвід і формує власну реальність.

Таким чином, німецький філософ здійснив перехід від трансцендентальної логіки до трансцендентальної естетики та трансцендентальної антропології. Кассієр стверджував, що якщо Кант виявив апіорні умови можливості наукового досвіду, то завданням філософії є виявити апіорні умови можливості культурного досвіду в цілому: «Філософія Канта, таким чином, не є завершеною системою; це скоріше проблема, яку він передав нащадкам. Нам залишається продовжити його роботу і розширити його трансцендентальну методологію на нові області духу, на ті, що не були повністю охоплені його первинним дослідженням» [Cassirer 1955a: 16].

На думку Кассієра, форми, які структурують людське сприйняття світу, не обмежуються лише логічними категоріями, а «включають також символічні способи формування значень» [Яценко 2019: 10]. Це був фундаментальний крок від неокантіанського епістемологічного ідеалізму до більш широкого культурно-філософського ідеалізму, де не лише наука, а й уся сукупність культурних феноменів розглядається як активне творення людського духу.

Символічні форми в інтерпретації Кассієра є ключовими концептами його філософії. Це не просто умовні знаки чи абстрактні поняття; це динамічні системи, які активно структурують людський досвід, роблять його зрозумілим і надають йому значення. Кожна символічна форма має свою власну «логіку», свої власні правила конструювання реальності, свій власний спосіб перетворення хаотичного потоку вражень на осмислений порядок.

Кассієр визначає «символічні форми як різні способи, в яких свідомість конститує для себе “світ”, і які слугують їй для втілення її власних функцій і реалізації її власних структур» [Cassirer 1955a: 12]. Саме через ці символічні форми людина стає «animal symbolicum» – істотою, що живе не в безпосередній фізичній реальності, а у світі символів. Кассієр підкреслює, що хоча кожна із символічних форма має свої унікальні характеристики, всі вони взаємодіють і переплітаються між собою, формуючи складну мережу людської культури. Так, у давнину «...відбувалося відтворення усталених взірців, сюжетів, міфологем» [Сумченко 2017: 67].

У системі Кассієра міф посідає особливе місце як одна з первинних і фундаментальних символічних форм. Він є не просто «примітивною» чи «хибною» формою мислення, яку замінюють наука чи раціональність, а радше самостійним способом конструювання реальності, що має власну логіку та значення для людського досвіду.

На відміну від інших символічних форм, міф характеризується своїм специфічним способом організації досвіду, що ґрунтується на емоційній забарвленості, образності та безпосередньому переживанні. Так, на думку Кассієра, «міфічний світ є світом афективних якостей. Він переживається як потік почуттів і емоцій, а не як послідовність об'єктивних фактів. Тут “логіка” не є логікою понять, а логікою почуттів» [Cassirer 1955b: 83].

Далі Кассієр поглиблює своє розуміння міфу, зазначаючи, що його основою є емоційний образ – первісна форма пізнання, яка передуює логічному мисленню та тісно пов'язана з міфологічним світоглядом. Оповідна історія в міфічному мисленні слугує не просто послідовністю подій, а способом структурування та осмислення цього емоційного досвіду. А метафорична природа міфу проявляється в його здатності створювати символи, що уособлюють ці емоційні образи, роблячи їх доступними для розуміння. Міф не пояснює світ, а виражає його через взаємодію почуттів та уяви, черпаючи життєву силу з резонансу з глибинними, ірраціональними аспектами психіки. Отже, для Кассієра міф є формою символізму, де емоційний образ трансформується в колективне знання через оповідну історію та її метафоричну природу.

Якщо наука прагне до об'єктивності, універсальності та абстрактних законів, а мистецтво – до естетичної виразності та індивідуального переживання, то міф функціонує на рівні колективного та безпосереднього осмислення світу, де межі між суб'єктивним і об'єктивним, зовнішнім і внутрішнім, реальним і уявним часто розмиті. Це забезпечує міфу потужну силу для формування світогляду, адже він не лише пояснює явища, а й надає їм смислового та ціннісного навантаження.

Кассієр підкреслює, що в міфологічному мисленні час і простір не є окремими категоріями, а тісно переплетені. Сакральні події відбуваються в сакральних місцях, і ці місця зберігають енергію минулих міфічних подій. Наприклад, певна гора може бути священною, тому що на ній відбулася важлива подія творіння світу, а певна річка – тому що вона є шляхом душ

померлих. Таким чином, міф створює цілісний, взаємопов'язаний світ, де кожен елемент часу і простору наповнений смыслом і відіграє певну роль у загальній символічній системі. Ця якісна, афективно забарвлена і проєктивна природа часу та простору в міфі підкреслює його відмінність від раціональних форм пізнання і демонструє, як міфологічна свідомість створює власну унікальну реальність. Міф створює цілісну картину світу, де кожне явище має своє місце і значення в ширшому космічному порядку, що відповідає глибинній потребі людини в єдності та зв'язності.

Міф, на думку Кассіра, є формою проєктивності, оскільки він дозволяє людині «проєктувати» свої внутрішні стани, бажання та колективні переживання на зовнішній світ, надаючи йому сенсу та значення: «Міф є первісною і безпосередньою формою людського виразу, в якій внутрішній афективний стан знаходить свою об'єктивацію у зовнішньому світі, проєктуючи на нього людські страхи та надії...» [Cassirer 1955b: 75]. Через міф людина не просто пасивно сприймає дійсність, а й активно створює її символічний образ, роблячи світ зрозумілим і керованим (хоча б у символічному плані).

У філософії Кассіра поняття проєктивності є не просто психологічним терміном, а фундаментальним концептом, що розкриває саму природу людського пізнання та взаємодії зі світом. Свідомість, стикаючись з хаотичним потоком чуттєвих даних, «проєктує» на нього свої власні внутрішні структури та форми, надаючи йому сенсу. Без цього активного втручання свідомості, світ залишався б безглуздом. Ця проєктивність дозволяє перетворити необроблені дані на осмислені об'єкти, активно конструюючи зв'язки, класифікуючи явища та формуючи цілісні образи й наративи.

У міфології проєктивність проявляється у «одохотворенні» природи. Людські якості, емоції та наміри «проєктуються» на неживі об'єкти або природні явища, приписуючи їм «душу» та «волю». Наслідком цієї проєктивної діяльності є не лише індивідуальне пізнання, але й формування цілого культурного світу. Мова, міф, мистецтво, релігія та наука – це результати цієї фундаментальної проєктивної здатності людини. Таким чином, для Кассіра проєктивність є творчою характеристикою, що лежить в основі всіх форм людської культури і дозволяє людині жити у світі, наповненому смислами.

Через цю проєктивність міф створює власну, цілісну «реальність», яка для міфологічної свідомості є абсолютно достовірною і правдивою. Ця реальність не ґрунтується на логічних висновках чи емпіричній перевірці, а на силі переживання та колективного уявлення. Це не ілюзія в сенсі омани, а дієва система значень, що визначає поведінку, ритуали, соціальні норми та весь світогляд людини і спільноти.

Хоча Кассіер вважав, що міф є однією з первинних форм мислення, він рішуче заперечував ідею про його повне «відмирання» з розвитком раціональності. Навпаки, він підкреслював, що «міфологічне мислення

продовжує відігравати значну, хоча й часто неусвідомлену, роль у сучасній культурі та суспільстві» [Бороденко 2021: 17], проникаючи навіть у ті сфери, які, здавалося б, керуються виключно наукою та логікою. Кассієр тлумачив міф як явище, що постійно присутнє та що формує наші уявлення про світ, цінності та суспільні відносини.

Сучасна історія, за Кассієром, не може бути повністю відділена від міфологічного елементу, оскільки вона завжди включає елементи вибору, інтерпретації та створення певних значущих наративів про минуле. Національні міфи про походження, про «золотий вік», про героїв-засновників або про спільні історичні випробування – все це приклади міфологічного мислення, що об'єднують людей навколо спільних цінностей, цілей та історії. Вони створюють відчуття приналежності, спадкоємності та спільної долі.

У своїй пізній праці «Міф про державу» (1946) Кассієр провів детальний аналіз особливостей функціонування політичних міфів у сучасному суспільстві. Це можуть бути міфи про «ідеального лідера», «винятковість нації», «світову змову» або «шлях до утопії». Вони функціонують так само, як стародавні міфи, надаючи сенс і напрямок колективним діям, мобілізуючи маси, легітимізуючи владу або виправдовуючи певні політичні рішення. Ці міфи апелюють до емоцій, а не до раціональних аргументів, і часто стають надзвичайно впливовими, особливо в кризові періоди. Проте існує і їхня відмінність порівняно з архаїчними міфами: «нові політичні міфи не виникають спонтанно, вони не є диким плодом неприборканої сили. Навпаки, вони являють собою штучні витвори, створені вмілими та спритними “майстрами”. Нашому XX ст. – великій епосі технічної цивілізації – призначено було створити нову техніку міфу, оскільки міфи можуть створюватися так само й відповідно до тих самих правил, що й будь-яка інша сучасна зброя» [Cassirer 1946: 148].

Кассієр не закликав до повернення міфологічного мислення чи відмови від раціональності. Його мета полягала в доведенні ідеї про те, що міф як невід'ємна складова людського духу не зникає, а трансформується, проникаючи в інші символічні форми. Розуміння міфу як форми проєктивності допомагає пояснити, чому певні ідеї, символи та образи мають таку потужну владу над людською свідомістю, навіть у епоху науки та інформації, і як вони продовжують формувати нашу культуру та суспільство.

Концепція Кассієра виявилася надзвичайно корисною для осмислення феноменів цифрової доби, де процеси міфотворчості набувають нових форм і масштабу. Онлайн-ігри, соціальні мережі, метавсесвіти, фандоми та онлайн-субкультури створюють нові символічні світи, де користувачі конструюють свої віртуальні ідентичності, приймають на себе ролі, живуть за певними правилами та наративами. Ці віртуальні простори є яскравими прикладами того, як людина продовжує створювати символічні форми, що замінюють або доповнюють фізичну реальність, і де «істина» часто є результатом колективної згоди в межах певного віртуального міфу.

Виникають також інформаційні «бульбашки», в яких люди споживають лише ту інформацію, яка підтверджує їхні вже існуючі переконання. Це створює умови для формування локальних «міфів» та «реальностей», які важко спростувати раціональними аргументами. Фейкові новини, конспірологічні теорії та альтернативні факти функціонують як своєрідні міфи, що створюють для своїх прихильників цілісний, хоч і спотворений, образ світу. Це свідчить про те, що людська потреба в символічному осмисленні світу та творенні смислів залишається домінуючою, і міфологічне мислення може бути легко реактивоване у нових формах, які використовують сучасні технології.

Отже, концепція символічних форм Кассіра надає потужний інструментарій для аналізу динаміки культури, політики та людського пізнання в цифрову добу. Вона допомагає зрозуміти, що попри технологічний прогрес, людина залишається «animal symbolicum», постійно створюючи та живучи у світі смислів, де міф як первинна форма проєктивності відіграє значну роль.

Список використаної літератури

- Бороденко, О. (2021) *Символізація міфічного простору в філософії Ернста Кассіра*, в: *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філософія», № 43, сс. 14–18.
- Гаєвська, С. Р. (2015) *Людина в парадигмі «символічних форм» Е. Кассіра*, в: *Вісник Черкаського університету*, № 11 (344), сс. 77–83.
- Мінаков, М. А. (2006) *Поняття прафеноменів та культурного досвіду у філософії Е. Кассіра*, в: *Мультиверсум: філософський альманах*, вип. 54, Київ : Український Центр духовної культури, сс. 111–122.
- Сумченко, І. В. (2017) *«Забування» та «забуття» як феномени культури*, в: *Дóґа / Докса: збірник наукових праць з філософії та філології*, вип. 2 (28). *Пам'ять та забуття*, сс. 65–74.
- Яценко, О. Д. (2019) *Конститутивні функції символічних форм культури Е. Кассіра*, в: *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 15 (7–8), сс. 7–21.
- Cassirer, E. (1946) *The myth of the state*. New Haven and London: Yale University Press, Oxford University Press, 320 p.
- Cassirer, E. (1955a) *The Philosophy of Symbolic Forms*. Vol. 1: Language / trans. Ralph Manheim. New Haven/London: Yale University Press, 328 p.
- Cassirer, E. (1955b) *The Philosophy of Symbolic Forms*. Vol. 2: Mythical Thought / trans. Ralph Manheim. New Haven / London: Yale University Press, 285 p.

Iryna Sumchenko, Vitaliia Hotynian-Zhuravlova

MYTH AS A FORM OF PROJECTIVITY:

E. CASSIRER'S NEO-KANTIAN CONCEPT

The article explores the philosophical interpretation of myth-making within the framework of E. Cassirer's neo-Kantian concept. Myth is considered as a form of projectivity – a symbolic structure through which the subject actively projects meaning onto reality, rather than passively reflecting it. According to the German philosopher, myth is a special stage in the evolution of human consciousness, preceding rational and scientific ways of thinking. The development of Cassirer's ideas from Kant's transcendental logic to broad cultural and philosophical idealism is considered, where myth appears as a primary symbolic form with its own unique logic of time and space. It is emphasized that for Cassirer, myth is not just an illusion or a product of irrationality, but a legitimate and necessary form of understanding the world, which performs not only a cognitive, but also an existential function, helping people navigate the world through the creation of a symbolic order. Key characteristics of myth, such as its emotional intensity, narrative structure, and metaphorical nature, are also analyzed, and Cassirer's distinction between projection and representation becomes central to the interpretation of myth as a dynamic act of meaning-making. It is investigated how Cassirer's ideas allow us to explain the mechanisms of myth functioning in the media space, social networks, and virtual worlds, emphasizing the unchanging role of mythological thinking in the formation of modern reality. Particular attention is paid to the relevance of Cassirer's concept for the analysis of contemporary phenomena, in particular political mythology and mythmaking in the digital age, demonstrating its instrumental value for understanding modern symbolic structures.

Keywords: neo-Kantianism, philosophy of culture, myth, projectivity, digital age, modern mythology, animal symbolicum.

References

- Borodenko, O. (2021) Symvolizatsiya mifichnoho prostoru v filosofiyi Ernsta Kassirera [Symbolization of mythical space in the philosophy of Ernst Cassirer], in: *Lyudynoznavchi studiyi: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofiya»*, № 43, pp. 14–18.
- Hayevska, S. R. (2015) *Lyudyna v paradyhmi «symvolichnykh form» E. Kassirera* [Man in the paradigm of «symbolic forms» by E. Cassirer], in: *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, № 11 (344), pp. 77–83.
- Minakov, M. A. (2006) *Ponyattya prafenomeniv ta kulturnogo dosvidu u filosofii E. Kassirera* [The concept of pre-phenomena and cultural experience in the philosophy of E. Cassirer], in: *Multyversum: filosofskyy almanakh*, vyp. 54, Kyiv: Ukrayinskyy Tsentr dukhovnoyi kultury, pp. 111–122.
- Sumchenko, I.V. (2017) «Zabuvannia» ta «zabuttia» yak fenomeny kultury, [«Forgetting» and «oblivion» as phenomena of culture] in: *Δόξα / Докса*:

zbirnyk naukovykh prats z filosofii ta filologii: vyp. 2 (28). *Pamiat ta zabuttia*, pp. 65–74.

Yatsenko, O. D. (2019) *Konstitutyvni funktsiyi symvolichnykh form kultury E. Kassirera* [Constitutive functions of symbolic forms of culture E. Cassirer], in: *Osvitniy diskurs: zbirnyk naukovykh prats*, № 15 (7–8), pp. 7–21.

Cassirer, E. (1946) *The myth of the state*. New Haven and London: Yale University Press, Oxford University Press, 320 p.

Cassirer, E. (1955a) *The Philosophy of Symbolic Forms*. Vol. 1: Language / trans. Ralph Manheim. New Haven/London: Yale University Press, 328 p.

Cassirer, E. (1955b) *The Philosophy of Symbolic Forms*. Vol. 2: Mythical Thought / trans. Ralph Manheim. New Haven / London: Yale University Press, 285 p.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2024

Стаття прийнята 1.11.2024